

CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA — PIONIER AL CULTURII NAȚIONALE A ROMÂNILOR BĂNĂȚENI

Provine dintr-o familie numeroasă și săracă, dar veche și cu mare dragoste de învățătură a lui Vasile Diaconu, cărturar zugrav, emigrat în Banat în 1726 de la mănăstirea Tismana din Oltenia, care a întemeiat satul Srediștea Mare de lângă Virșeț cu 52 familii gorjene, unde a înființat o școală, prima școală comunală românească din Banat, în care pe lângă alte obiecte se predă și arta zugrăvitului. Școala și-a câștigat repede un renume deosebit, atrăgând elevi din toate părțile Banatului. Diaconul Vasile Loga a predat la această școală în limba română și sîrbă pînă pe la anul 1800 și a pictat numeroase biserici. El a înjghebat o familie de cărturari și pictori români, dintre care se evidențiază Constantin Diaconovici Loga și Cornel Diaconovici. Ultimul vlăstar al acestei familii, Adrian Diaconovici, a decedat la Timișoara la 2 ianuarie 1969¹. Un descendent al acestei familii, probabil Gheorghe, care ajunsese zugrav vestit, s-a așezat la Bocșa Montană și pentru a-și atrage clientela sîrbească și-a adăugat la nume sufixiul -ici.

S-a născut la 1 noiembrie 1770 la Caransebeș². Școala populară a urmat-o în orașul natal, iar gimnaziul la Lugoj și Karlovitz. Urmează apoi dreptul și științele politice la Universitatea din Pesta. A făcut probabil și studii filosofice. După terminarea studiilor a îndeplinit funcția de tîlmaci la magistratul orășenesc din Pesta și de corector la Tipografia din Buda, unde a aprobat publicarea „Istoriei pentru începuturile românilor în Dacia” de Petru Maior. Renunță la cariera administrativă și politică, care nu se potrivea cu simțămintele lui patriotice și se dedică școlii, avînd vocația pentru dascălie³.

El deșteaptă simțul național în arominii din Budapesta și-i desparte de greci pe tărîm confesional. Ca drept recunoștință, aceștia îl aleg ca învățătorul și cantorul lor, iar el introduce limba română în biserică, fapt care a făcut să fie cunoscut și stimat de conaționalii săi. În 1809 înființează Școala normală macedo-română din Pesta, unde a lucrat timp de 4 ani. Școala avea trei clase și cca 30 elevi. Era subvenționată de comunitatea de români și „țîntari” și organizată de parohia ortodoxă română din Pesta. Activa după

¹ Florian Goga, *Diaconovici Loga — o familie de cărturari români*. În *Mitropolia Banatului*, XXXVI, nr. 4/1986, p. 45.

² Data nașterii este controversată, deoarece Loga a declarat la Timișoara, în 1849, că are vîrsta de 70 ani, ceea ce înseamnă că s-ar fi născut în 1779.

³ *Almanah edat de Reuniunea învățătorilor de la școlile confesionale greco-*

metoda normală a lui Felbiger și avea ca dascăl pe C. Diaconovici Loga. El predă lecțiile în mai multe limbi: română, maghiară, germană, latină și greacă. Cunoștea și limbile sîrbă și franceză, fiind poliglot. Clasele se numeau: cls. I Începători, cls. II Ceasloveți, cls. III Psaltireți; iar planul de învățămînt cuprindea următoarele obiecte: Învățătura creștinească, învățătura limbii românești, istoria bibliei, ducere de mină către cîntece, limba nemțească, ungurească și latinească, socoata, scrisoarea românească și alte limbi⁴.

Se făceau exerciții practice pentru cunoașterea muzicii bisericești și-a tipicului, precum și citirea Apostolului în biserică. Semestrial aveau loc examene publice în prezența conducătorilor comunității românești din Pesta. Cu această ocazie cei mai buni elevi ai școlii recitau în limba română, germană și maghiară, iar învățătorul comunica rezultatele. Pentru aceste cursuri Loga a elaborat manualul de limbă și gramatică românească pe care l-a tipărit în 1832⁵. Despre activitatea lui în această perioadă mărturisește inspectorul școlar Gh. Petrovici: „Domnul Diaconovici este un profesor atît de cult, sistematic și devotat funcției sale și face totul aproape fără a primi bani”⁶.

Protopopul Ioan Tomici spunea că Loga „nu cu dezmiardăciuni ci cu sărăcie, învățînd pe alții, și-a cîștigat învățăturile ce le are și limbile ce le vorbește”⁷.

La 3 noiembrie 1812 s-a inaugurat Preparandia din Aradul vechi, iar prin Decretul nr. 12.144 din 16 noiembrie 1812 este numit profesor pentru gramatică și stil la această școală. Aici a predat gramatică românească și sîrbească, stilul spre întocmirea scrisorilor, cîntarea bisericească și tipicul. A fost un pedagog cu vederi largi și înnoitoare, considerînd că școala are misiunea de-a da tineretului o educație complexă și armonioasă în spirit românesc, de-a forma personalități morale și caractere, de-a da societății și neamului elemente utile. Realist, el îndruma tineretul spre activitățile practice, spre cultivarea rațională și rentabilă a pămîntului⁸.

Propune ca programul instructiv-educativ din școală să se facă în limba maternă, să se acorde burse tinerilor dotați; cere învățătorilor să dovedească în munca cu elevii blîndețe, înțelegere, răbdare și stăruință, să țină seama de vîrsta și capacitatea lor de percepere și asimilare; îi îndrumă să vorbească și să scrie corect, clar și concis, să folosească cuvinte înțelese de românii din toate părțile⁹. Aici a funcționat timp de 18 ani ca profesor suplinitor, datorită activității sale patriotice. Și-a îndeplinit cu multă conștiinciozitate datoria sa de profesor, fapt pentru care a fost bine apreciat de directorul școlar districtual pentru rîvna sa în muncă la data de 15 aprilie 1815. Dovadă în acest sens sînt cărțile sale didactice scrise în această perioadă:

orientale din diecesa Caransebeșului, Caransebeș, 1899, p. 10.

⁴ N. Gavrilovič, *C. Diaconovici Loga, dascăl la Școala normală macedo-română din Pesta în anul școlar 1809/10*, în *Mitropolia Banatului*, nr. 7—9/1982, p. 551.

⁵ Idem, p. 553.

⁶ *Gîndirea pedagogică a generației de la 1848*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968, p. 3.

⁷ Iuliu Vuia, *C. Diaconovici Loga*, în *Vestul*, nr. 945/1933, Timișoara, p. 2.

⁸ I. B. Mureșianu, *C. Diaconovici Loga (1780—1850)*, în *Mitropolia Banatului*, nr. 10—12/1980, p. 708.

⁹ *Ibidem*.

- 1) *Caractere caligrafice pentru școlile populare*, Buda, 1813;
- 2) *Instrucție pentru școlile românești din Banat*, Buda, 1815;
- 3) *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor românești*, Buda 1818; cuprinde și studii *Despre creșterea, despre darurile naturii și despre îndreptarea tinărului*;
- 4) *Chiemare la tipărirea cărților românești și versuri pentru îndreptarea tinerilor*, Buda 1821;
- 5) *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda 1822;
- 6) *Octoich*, Buda 1826;
- 7) *Abecedar pentru școlile sătești și orășenești*¹⁰.

A mai luat parte și la mișcarea românilor de emancipare de sub ierarhia sîrbească, ca dovadă că mitropolitul Stratimirovici într-o scrisoare din 13 iulie 1815 îl acuză că deșteaptă tinerimea de la Preparandie și în cler simțul național românesc, fapt pentru care a fost persecutat de către inspectorul școlar Nestorovici. Era stimat de școlarii săi și de românii din această parte a țării, fiind considerat ca o personalitate de prestigiu a culturii noastre și unul din cei mai activi „luminiști” din Banat în prima jumătate a sec. XIX.

Carierea dăscălească l-a atras și el i-a închinat 42 ani din viața sa trudită. Cît a funcționat la Arad a fost numai profesor interimar (suplinitor), cu toate că era cel mai „bătrîn, mai învățat și mai vrednic” dintre toți profesorii care funcționau la această școală¹¹. A predat metodică și istoria patriei, după ce prof. Ion Mihuț a plecat în 1816 la Caransebeș, de asemenea a mai predat limba germană și sîrbă. În anul școlar 1816/17 a fost numit senior (subdirector) al colegiului profesoral. Pentru faptul că a cerut împăratului să numească episcopi naționali pentru români, a fost suspendat și ținut sub supraveghere. Cancelaria aulică din Viena îi transmite inspectorului Nestorovici „să nu lase din ochi pe Diaconovici Loga; să-i examineze mentalitatea, să bage bine de seamă cu ce se ocupă și să raporteze locurilor competente”.

Era mare cîntăreț și în timpul cît a funcționat la Arad a predat cîntarea bisericească și tipicul, fără să fie retribuit, în timpul său liber. În 1820 se căsătorește și-și cumpără o casă, avînd familie grea cu 9 copii; dar pe care este nevoit s-o înstrăineze pentru a-și putea achita cheltuielile făcute cu tipărirea cărților. În 1824 se îmbolnăvește de catar și emfizem pulmonar, boală care-l chinuie și pe care a contractat-o din igrasia edificiului școlar și suprapopularea sălilor de clasă. Era de statură mijlocie și ținea lecțiile cu mult patos și-o dăruire de sine rămasă proverbială. A fost preocupat de obținerea unei clădiri corespunzătoare pentru școală, pentru înființarea unui internat necesar preparanzilor și-a întocmit manuale școlare de care se simțea nevoia: *Bucvarul*, *Ortografia*, *Gramatica română* și altele¹².

Prin rescriptul Înalțului consiliu ostășesc de curte din Viena cu nr. 2383/11 iunie 1830 este numit director al școalelor naționale din Regimentul româno-banatic nr. 13 cu sediul la Caransebeș, avînd în subordine școlile din 16 companii. La 28 ianuarie 1831 el demisionează de la Prepa-

¹⁰ Loga Constantin Diaconovici, Timișoara, 1970, p. 37.

¹¹ Pop Ștefan, *Primii gramatici bănățeni*, Caransebeș, 1923, p. 17.

¹² *Istoria literaturii române*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 106.

randia din Arad și se mută la noul loc de muncă înlăturînd unele neajunsuri găsite aici. La Caransebeș el elaborează studiul *Despre organizația școalelor preparande din districtul milităresc*, care avea ca scop „luminarea învățătorilor militărești” și-a fost publicat la Buda în 1841 ca adaos la Epistolariul românesc. Acest plan pentru organizarea școalelor preparande a fost întărit de împărat prin rezoluția nr. 2614/16 ianuarie 1833, precum și de înaltul consiliu ostășesc de curte cu nr. 318/24 ianuarie 1834. În urma bunelor rezultate obținute pe tărîm școlar, în 1838 atribuțiile i-au fost extinse și asupra batalionului grăniceresc iliric banatic din Almăj. Se bucură de-o bună reputație în rîndul intelectualității românești pentru activitatea sa pedagogică și cărturărească. Prin „Decret lăudătoriu” din 1834 Consiliul militar de curte recunoaște lui Loga merite deosebite în organizarea Preparandiei din Caransebeș și-a școlilor naționale din granița militară¹³.

El a înființat Școala Preparandă din Caransebeș care a luat ființă la 12 februarie 1832 pe lângă Școala capitală din Caransebeș și Biserica Albă, vara activa la Biserica Albă; iar iarna la Caransebeș. Cu această ocazie autoritățile militare „au lăudat sporiul întru învățătură, care s-a făcut întru această școală preparandă”¹⁴. Se învățau următoarele obiecte: Istoria biblică și catehlică, Pedagogia și metodică, Gramatica, Epistolografia și stilul, Aritmetica din cap și cu cifre, Geografie matematică, fizică și politică, Istoria patriei, Cetirea și scrierea nemțească, Cîntarea și tipicul bisericesc, Economie (cultivarea pămîntului și-a pomilor), Cultura albinelor, Cultura duzilor și-a viermilor de mătase. El a introdus în școală studiul economiei, precum și cultura albinelor și-a viermilor de mătase. Durata cursurilor era de 6 luni în cîte 3 cursuri de iarnă a 2 luni, iar absolvenții primeau diplome, devenind învățători naționali¹⁵.

În acest studiu el se confesează: „... că întru această școală preparandă din miliție, numai eu singur le propun românilor și sîrbilor în amîndouă limbi; aceasta o fac din dorul care-l am către luminarea neamului, pentru bunăstarea patriei. Învățăturile care se cuvin în școlile preparande eu însă le propun mai pe scurt, apoi mai mult din tilcuială”¹⁶ „și din arătare încă se învață, decît cu scrisoare lungă și cu multă învățătură de rost. Învățăturile acestea se predau în 3 cursuri de iarnă. Apoi trebuie să vină aicea și să învețe învățătorii (fără pregătire pedagogică), dar și alți tineri, care pînă acuma n-au fost învățători, ci poftesc să fie; acești tineri se numesc preparanzi, deci învățătorii și preparanzii dacă au făcut spori bun din învățături și dacă au purtare bună, atunci învățătorii merg la școlele de unde au venit, iar preparanzii se fac adevărați învățători și se trimit de aici prin orașe și prin sate cu testimonium (adeverință), întărit de directorul școlelor și de comandantul regimentului”¹⁷.

Într-o notă la acest plan, el arată că „Școala aceasta preparandă dintre început sau de la anul 1830 pînă la anul 1935 au fost așezată în Caranse-

¹³ Loga Constantin Diaconovici..., p. 37.

¹⁴ Istoria literaturii române..., p. 107.

¹⁵ Țircovnicu Victor, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc în Banat*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 90.

¹⁶ Popeangă Vasile, *Preparandia din Arad*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984, p. 33.

¹⁷ C. Diaconovici Loga, *Epistolariul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori*, Buda, 1841, p. 96.

beș, iar din anul acesta s-au mutat la Biserica Albă, pentrucă aici în mai multe limbi se vorbește și pentru lesnime, iaste mai ușor de trăit¹⁸, conform ordinului nr. 2628/26 octombrie 1836. În calitate de director al școlilor naționale din granița militară, el a organizat aceste școli și le-a inspectat în fiecare an. Pentru perfecționarea învățătorilor a menținut un curs de 6 săptămîni numit „normă”, care se ținea în vacanța de iarnă, unde el propunea științele pedagogice, conform ordinului nr. 2331/19 octombrie 1833¹⁸.

Timp de 20 de ani s-a dedicat organizării școlilor și pregătirii învățătorilor din granița militară, mai întâi la Caransebeș între anii 1831—1836 și apoi la Biserica Albă între anii 1836—1850. Primul curs de metodă l-a organizat la 11 august 1831, acesta fiind considerat ca primele conferințe didactice învățătoresți. Preparanzii își făceau stagiul de practică pedagogică în școlile satești, cu care ocazie Loga ținea în fața acestora cîte o prelegere din metodică, cum a fost cazul relatat de prof. Ștefan Velovan cu ocazia examenelor din comuna Prigor în vara anului 1843, cînd Loga a pledat pentru „vocalizare la cetire”, fapt care a dus la scoaterea slovnirii din școlile naționale din confiniul militar¹⁹.

În timpul cît a funcționat la Biserica Albă a continuat să scrie și să publice manuale școlare:

— Ortoich cu Catavasieriu, Buda 1826;

— Epistolariul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori ce sînt în viața soțietății omenesti de lipsă, Buda 1841; care cuprinde studiile: Despre organizația școalelor preparande din Districtul milităresc și Începutul organizației școalelor din Arad pentru Români;

— Chemare națională de-a ajuta tipărirea Cărții Istoria Românilor, Buda 1842;

În repetate rînduri a făcut demersuri în vederea obținerii de fonduri pentru întreținerea școlilor și o retribuire echitabilă a învățătorilor. În acest scop a creat un fond școlar național prin subscrieri. Din Decretul lăudătoriu²⁰ rezultă că în perioada 1831—34 nr. școlilor, al elevilor și al personalului didactic a crescut în felul următor²⁰:

1831				1834			
Nr. școli	din care: românești	Nr. elevi	Nr. învățători	Nr. școli	din care: românești	Nr. elevi	Nr. învățători
96	60	—	201	125	82	12 417	234

dintre care o parte erau calificate. De asemenea, s-a îmbunătățit simțitor frecvența elevilor la cursuri, construcția de școli și aprovizionarea cu materiale didactice. A avut și alte preocupări în afară de cele didactice și administrative. A încercat să înlocuiască alfabetul cirilic cu cel latin și limba sîrbă cu cea maternă a elevilor. La tipărirea cărților, Loga nu se mărginea

¹⁸ *Almanah...*, p. 11.

¹⁹ Bucătură Marius, C. *Diaconovici Loga, în Crîmpeie din evoluția pedagogiei bănățene*, Timișoara, 1938, p. 25.

²⁰ *Loga Constantin Diaconovici...*, p. 31.

la Banat, ci viza Transilvania, Moldova și Țara Românească. Sub acest aspect poate fi considerat un precursor al unității naționale²¹.

Viața și activitatea lui Loga au fost tulburate de greutatea sa familială, în 1847 îi moare soția rămânând văduv cu 9 copii; Tipografia i-a vîndut casa din Arad, iar L. Stefanovici îi înscenează un proces și de evenimintele revoluționare de la 1848/49. Publicase mult și mai dorea să tipărească dar se zbătea în greutăți materiale. Atunci se adresează la frații de peste Carpați și pleacă la 8 septembrie 1842 la București. Aici exista un domnitor, Alexandru Ghica, iubitor de luminare prin carte și exista și-o Eforie a Școalelor. El întocmește un memoriu către domnitor în care arată cine este, ce-a lucrat și ce dorește. Îi trebuiau ajutoare bănești pentru cărțile tipărite și neridicate, cît și pentru altele pe care dorea să le tipărească ex. Hranograful despre istoria românilor, care va reține atenția principelui pe care Loga îl adusese în manuscris. Domnitorul considera că prof. bănățean „se cuvine a fi sprijinit”. Eforia Școalelor a deschis o subscripție publică în orașele București și Craiova și pe la județe pentru tipărirea acestei cărți, dar domnitorul fiind înlocuit în domnie la 6 octombrie 1842, bătrînul dascăl a rămas dezamăgit²².

El s-a adresat printr-o cerere din 14 august 1842 și Eforiei Școalelor Naționale, arătînd că a adus cîteva cărți lucrate de dînsul și roagă „să binevoiască a lua pe seama școalelor, cîte din cărțile suptinsemnatului se vor socoti folositoare la acestea așezămînturi publice”. Eforia a achiziționat 40 exemplare din Tilcul Evangheliei, care au fost difuzate pe la școlile normale și i-a acordat 50 galbeni împărțitești „cu chip de împrumutare la tipărirea manuscrisului de istoria românilor hronică”, lucrat împreună cu răposatul Șincai vestitul urzitor al analelor românești²³.

La 5 noiembrie 1849 este chemat la curtea marțială din Timișoara, unde dă o declarație în legătură cu participarea lui la revoluția din 1848/49 în care arată că „vîrsta mea înaintată și lipsa de mijloace bănești” l-au surprins la Biserica Albă în timpul invaziei insurgenților maghiari, cărora nu le-a dat nici un sprijin, cu toate acestea a fost suspendat din învățămînt²⁴.

A fost cel mai productiv dintre scriitorii contemporani cu el, mînuind cu dibăcie condeiul. A scris mult între anii 1813—1842, cînd puterea lui creatoare s-a epuizat. A compus opere „pentru luminarea tuturor românilor ori unde s-ar afla sub soare”²⁵. Ne-a lăsat moștenire cca 30 lucrări publicate și în manuscris, scrise în spirit „luminist”, dintre care o parte s-au pierdut. În manuscris au rămas:

- Plutarch pentru educație sau creșterea pruncilor 1821 (traducere);
- Istoria Romanilor de la zidirea Romei sau de la anul 763 î.Hr. pînă la înjugarea Tarigradului de turci sau pînă la 1453;
- Marmontel. Viața lui Belizar Duca caria carte arăta datorințele sușilor către stăpînire și către patrie (traducere).

²¹ *Ibidem*.

²² T. Bulat, *C. Diaconovici Loga, un profesor bănățean la principele Țării Românești în 1842*, în *Mitropolia Banatului*, X, nr. 1—2/1960, p. 69.

²³ T. Bulat, *Încă ceva despre C. Diaconovici Loga*, în *Mitropolia Banatului*, XII, nr. 7—8/1962, p. 385.

²⁴ E. Wetzler, *Activitatea lui C. Diaconovici Loga*, în *Revista Arhivelor*, X, nr. 2, București, 1967, p. 217.

²⁵ Pop Ștefan, *op. cit.*, p. 18.

— Povătuitorul tinereții românești, precum și-o serie de lucrări cu caracter religios. Lucrările sale erau destinate tineretului „viitorul neamului” și-a fi exemplu țăranilor. Au rămas și câteva manuale: Economia cîmpului, Pedagogie, Metodică, Aritmetică, Geografie etc.

A fost un talentat cărturar, fapt recunoscut de către prof. Petru Pipoș de la Preparandia din Arad, care spunea că „între toți colegii săi de la Preparandie el a fost cel mai învățat”. Prof. Iuliu Vuia spune că „el a fost unul din cei mai distinși pedagogi ai timpului său, carele a propagat lumină din Pesta pînă în Craiova”, aluzie la faptul că prin 1850 după ce a fost suspendat din învățămînt el trece ca profesor la Craiova, dar sărăcind și slăbit de bătrînețe, se reîntoarce la Caransebeș, unde se pensionează la 3 iulie 1850 și decedează la 28 noiembrie același an, sărac și regretat de cei ce i-au fost elevi. Aici în 1895 i s-a ridicat un monument pe mormînt în cimitirul de sus din Caransebeș de către Reuniunea învățătorilor din diecesea Caransebeșului cu următoarea inscripție: „Apostolului culturii naționale românești, primului profesor de pedagogie și director... al școalelor naționale române greco-orientale din Banat Constantin Diaconovici Loga”, iar în 1919 liceul din Timișoara a primit numele său, precum și-o stradă din Caransebeș, dar s-a revenit în mod nejustificat și aceasta astăzi poartă numele nesemnificativ de Strada Școlii. O reparație în acest sens este necesară.

Viața și activitatea sa sînt ale unui autentic luminător. El acorda mare importanță luminării maselor și în special instrucției și educației tineretului prin școală. Un document program al acestei activități îl constituie „Chiemare la tipărirea cărților românești”, care este un program de emancipare națională prin cultură²⁶, care anticipează pe cel al DACIEI LITERARE²⁷. În această lucrare el arată în mod exagerat că lumina prin cultură constituie unicul izvor la „toată fericirea societății omenești”. Organizează activitatea de pregătire a luminătorilor, de organizare a școlii, dar și de editare a cărții, în special tipărirea manualelor. Adresîndu-se tinerilor arată că „mult am rămas îndepărtați de cunoștința cea deplină a învățăturii... din pricină că nu am avut pretutindeni școli trebuincioase, nu am avut vrednici învățători, nici cărțile cele de lipsă...” Arată că pentru ridicarea neamului este nevoie de bărbați învățați, școli și cărți²⁸ pentru că „în limba neamului să ne luminăm”²⁸. De asemenea, arată că scopul tipăririi cărților este ca „cetitorii să se mai înmulțească și să se îndemne a cetire cărțile, sporind întru lumina minții și îmbunătățirea inimii”²⁹.

El n-a scris opere pedagogice speciale, dar în scrierile sale literare și didactice găsim multe idei pedagogice. Astfel, în Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești, este o lucrare cu caracter normativ, cuprinzînd reguli ortografice și ortoepice, care de fapt este o parte a gramaticii sale, pe care a scris-o pentru a pune capăt lipsei de unitate a sistemelor ortografice existente pe atunci „pentru ca să se împiedice odată smintele acestea”³⁰. Ca adaus la această lucrare el

²⁶ I. B. Mureșianu, *art. cit.*, p. 712.

²⁷ Loga Constantin Diaconovici..., p. 14.

²⁸ *Ibidem*, p. 52.

²⁹ Munteanu R., *Contribuția școlii ardeleni la culturalizarea maselor*, 1962, p. 165.

³⁰ Școala Ardeleană, antologie, Editura Tineretului, București, 1959, p. 255.

publică studiul *Despre crescere despre darurile naturii și despre îndreptarea tinereții*, care este un îndreptar medical și educativ de popularizare a cunoștințelor din domeniul creșterii copiilor, care avea ca scop creșterea unui tineret sănătos și viguros, care să poată fi de folos patriei³¹. Aici își expune principiile sale pedagogice și despre chemarea școlii în educarea elevilor.

Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor, Buda, 1822 este cea mai importantă lucrare a lui Loga, este o pledoarie pentru limba română, el fiind un precursor al terminologiei gramaticale moderne și normelor limbii noastre literare. Lucrarea este rezultatul experiențelor sale didactice de 18 ani de predare la Preparandia din Arad și se adresează elevilor preparanți și învățătorilor, el făcând unele considerații metodice în legătură cu folosirea exemplurilor și-a tablei. În prefață arată că a căutat să alcătuiască o terminologie gramaticală românească, care lipsea în acel timp. Considera că gramatica este „cheia tuturor învățăturilor” și temelia însușirii limbii literare³².

Gramatica sa a fost tipărită cu litere cirilice și are o prefață dedicată lui V. Nestorovici, unde acesta arată „că prin învățătură cauți a lumina mintea tinerilor și-a îmbunătăți inima lor cea crudă, să capete înălțatul împărat supuși credincioși, Patria locuitori buni și vrednici, iar părinții fii ascultători”...³³. Lucrarea lui Loga s-a răspândit repede și dincolo de Carpați și-a servit ca manual până la moartea sa, deși între timp a apărut gramatica lui Eliade în 1828. Loga a scris această lucrare cu scopul mărturisit „de-a căuta curățenia limbii noastre de cuvinte străine”³⁴. El definește gramatica că „este aceia învățătură, care ne învață bine a ceti, drept a scrie și-a vorbi după firea limbii”. Materialul este împărțit în cinci secțiuni: Ortoepia, Ortografia, Etimologia, Sintaxa și Prosodia. Valoarea lucrării constă în originalitatea ei.

Cu toate că s-a format ca jurist, Loga a funcționat mai ales ca profesor. Inzestrat cu o minte ageră și cu un deosebit simț al limbii, el a dobândit o bogată experiență lingvistică, precum și numeroase cunoștințe filologice, așa cum rezultă din gramatica sa. N-a urmat studii filologice speciale, însă și-a îndreptat atenția spre cultivarea limbii românești. A fost un latinist moderat, modificările fonetice propuse de el sînt rare și nesupărătoare. Propune ca principală sursă de îmbogățire a lexicului românesc derivarea cu sufixe și prefixe de la rădăcinile vechi existente în limbă. El aprecia că „... noi românii vom îmbogăți limba noastră de la limba latinească, de unde își trage viața”...³⁵. Față de Radu Tempea și Ienăchiță Văcărescu, el apare ca inovator. El românizează și romanizează terminologia gramaticală românească. Rolul pe care l-a jucat gramatica sa în Banat și Transilvania, este comparabil cu cel avut de gramatica lui Eliade în Muntenia și Moldova³⁶.

Gramatica lui Loga a fost folosită de numeroase generații de școlari, nu numai din Banat și Transilvania, dar și dincolo de munți, mai ales din

³¹ Gămănescu Șt., *Din trecutul sanitar al orașului Caransebeș*, (mss.), p. 4.

³² C. Diaconovici-Loga, *Gramatica românească*, Timișoara, 1973, p. 12.

³³ Pop Ștefan, *op. cit.*, p. 19.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Loga Constantin Diaconovici..., p. 24.

³⁶ *Ibidem*.

Moldova și Bucovina³⁷. R. Munteanu consideră că: „Într-o perioadă cînd terminologia noastră gramaticală nu era precizată, cînd normele scrise ale limbii nu erau stabilite, asemenea acte de căutare, cu toate noutățile și greselile săvîrșite, fac parte din pionieratul unei culturi care-și căuta timbrul ei propriu“...³⁸.

În 1841 tipărește „Epistolariul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori“, Buda 1841; care cuprinde reguli și modele pentru întocmirea principalelor tipuri de acte publice și scrisori și este importantă prin valoarea ei educativă, ce rezultă din exemplele folosite și indicațiile metodice în legătură cu citirea corectă și expresivă, precum și necesitatea de-a respecta în viața intelectuală cerințele pentru frumos, adevăr și bine. Loga pledează ca tineretul să respecte firea limbii, să ocolească „grăirea moji-cească“ sau inexpressivă. Susține teza relației dintre bine și frumos. Consideră că „frumusețea tînarului este învățătura și purtarea bună“³⁹, deoarece științele frumoase aduc pînă la urmă „roduri dulci“.

Aspirația lui Loga către cultură, artă și frumos, rezultă și din lucrarea lui „Octoich și tipicon cu Catavasier“ în care expune rolul social al artei. În Cuvînt înainte apreciază că menirea cîntării este de „a deștepta simțirile noastre către fapte și porniri bune“⁴⁰. Militează pentru educarea poporului prin cultură prin intermediul „măestriilor“ și-al educației prin frumos. Consideră că poporul român trebuie să năzuiască la asimilarea unor „învățături frumoase“ și la practicarea unor „meserii folositoare“⁴¹. În Epistolar dovedește grijă pentru scrierea frumoasă și compunerea corectă, precum și pentru gîndirea corectă și exprimarea clară în școală, dar și în afara ei.

A răspîndit cu o tenacitate de admirat idei care se caracterizează prin spirit realizat, orientare filosofică iluministă cu finalitate practică de la „învățături frumoase prin școli la meșteșuguri folositoare, care aduc neamului strălucire“⁴².

Prin toată activitatea sa a deșteptat și cultivat simțul patriotic: „Ce slujbă mai mare și mai bună putem aduce țării noastre, decît aceia cînd învățăm și îndreptăm tinerimea“⁴³. A îndrumat pe tineri să-și iubească patria și neamul și să nu se înstrăineze de popor. Considera că școala trebuie să formeze la elevi trăsături pozitive de caracter tradiționale ca: cumpătare, statornicie, modestia, sîrguința și cinstea. Pentru îndreptarea morală a tinerilor a folosit diferite sentințe morale, iar pentru formarea bunelor deprinderi a folosit proverbele și zicătorile. O grijă deosebită a avut pentru pregătirea tineretului pentru viață, care trebuie să-și însușească disciplinele care sînt „de lipsă pentru acca drogătorie spre care îl vedem că este cu talenturi de la natură dăruit“⁴⁴.

³⁷ B. Mureșianu, *Un mare dascăl bănățean: C. Diaconovici Loga*, în *Scrisul bănățean*, nr. 5/1958, p. 71.

³⁸ Școala ardeleană, III, 1970, p. 34.

³⁹ B. Mureșianu, *Un mare dascăl bănățean...*, p. 271.

⁴⁰ Loga Constantin Diaconovici..., p. 15.

⁴¹ *Ibidem*, p. 8.

⁴² *Ibidem*, p. 13.

⁴³ C. Diaconovici Loga, *Gramatica românească...*, p. 12.

⁴⁴ Loga Constantin Diaconovici..., p. 12.

Spre deosebire de contemporanii săi, el a lăsat o operă încheată și de valoare permanentă⁴⁵. Activitatea sa a fost bine apreciată de către prof. Botiș de la Preparandia din Arad care spunea că a fost „dascăl zeșos și luptător... (care) din pricina ținutei sale românești, a caracterului său energic... are mult de suferit... , s-a distins pe tărîmul învățămîntului poporal, ca nici unul din contemporanii săi. Idealist, cinsit, sîrguincios și chibzuit în toate lucrările sale, muncind cu rîvnă și cu zelul unui apostol, este fără îndoială una din cele mai alese figuri din trecutul nostru cultural⁴⁶. Pe drept poate fi socotit ca pionier al culturii naționale a românilor bănățeni. Activitatea lui Loga în Banat poate fi comparată cu cea a lui Gheorghe Lazăr în Țara Românească, Gheorghe Asachi în Moldova, George Șincai în Transilvania și Aron Pumnul în Bucovina⁴⁷. Deoarece datele existente despre viața și opera sa sînt incomplete și controversate, se simte nevoia unui studiu biografic și-a unei antologii de texte, pentru acel ce era considerat cel mai cult om al timpului său.

VICTOR DOBRESCU

C. DIACONOVICI-LOGA — PIONIER DE LA CULTURE NATIONALE DES ROUMAINS DE BANAT

(Résumé)

C. Diaconovici-Loga provient d'une ancienne famille d'érudite et de peintres, émigrée d'Olténie en Banat, en 1726. Il est né le 1-er novembre 1770, à Caransebeș. C'est ici les cours de l'école populaire. Ensuite il a été l'élève du gymnase de Lugoj, tandis qu'à Budapest il a étudié le droit.

C. Diaconovici-Loga a débuté dans sa carrière comme interprète près d'un magistrat et correcteur à l'imprimerie de l'Université de Buda. Ensuite il devient instituteur et chantre de la Société Roumaine de Peste Iá. Il a fondé l'École Normale macédo-roumaine, entre 1808 et 1812. Entre 1812 et 1830 il a été professeur à l'École Normale d'Arad où il a enseigné la grammaire et le style. C'est ici qu'il a élaboré quelques oeuvres didactiques: „La Grammaire Roumaine“, „Appel pour l'impression des livres roumains, etc.

En 1830, C. Diaconovici-Loga a été nommé directeur des écoles nationales de la frontière militaire, avant son siège à Caransebeș. C'est ici qu'il a fondé l'École Normale Nationale, le 12 février 1832. Dans cette école il était le seul professeur; il a enseigné ici dans la langue roumaine et dans la langue serbe, entre 1831 et 1836 et ensuite, à Biserica Albă, entre 1836 et 1850.

C'est toujours ici, à Caransebeș, qu'il a continué de publier des oeuvres didactiques: „L'Epistolaire Roumain“, „Sur l'organisation des Écoles Normales du district militaire“ etc.

L'écrivain nous a laissé approximativement 30 oeuvres publiées et en manuscrit.

Il a passé à la retraite le 3 juillet 1850 et il est décédé le 28 novembre 1850, à Caransebeș. Il a été enterré à Caransebeș.

⁴⁵ Ghibu O., *Un dascăl bănățean de acum 100 de ani, C. Diaconovici Loga*, în *Banatul*, II, nr. 3, p. 6.

⁴⁶ Botiș T., *Monografia școalei normale din Arad*, Arad, 1923, p. 32.

⁴⁷ *Gîndirea pedagogică a...*, p. 4.